

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN İSLAM DÜŞÜNÇESİNDEKİ YORUM FARKLILIKLARINA İLİŞKİN KAVRAMLARA BAKIŞLARI*

Mahmut ZENGİN**
Yeliz ALTUNTAŞ***

Öz

Dinler ve inançlar, birçok alanda insanların yaşam biçimlerini şekillendirmede merkezi bir öneme sahiptir. Dinlerin ve inançların öğretimi konusunda öncelikli sorumluluk ailelerin olmakla birlikte okulların da bu konuda sorumluluk alması gerektiğine yönelik olumlu bir bakış açısı bulunmaktadır. Çeşitlilik içeren bir toplumda bireylerin hem kendi din ve inançlarını öğrenmesi hem de farklı din ve inançları tanıyarak diğerlerini anlamaya çalışması son derece anlamlı kabul edilmektedir. Bu kapsamda günümüz okullarında çoğulcu din eğitiminin bir gereği olarak bir ülkedeki çoğunluk dışındaki diğer dinlerin ve bir din içerisindeki farklı yorumların pedagojik bir anlayışla öğretilmesine yönelik uygulamalar giderek artmaktadır. Türkiye’de özellikle 2000 yılından sonra öğretim programlarında hem dinlerin hem de itikadi, fıkhi ve tasavvufi yorumların öğretilmesine daha çoğulcu bir perspektifle yer verildiği görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, lise öğrencilerinin İslam düşüncesindeki yorum farklılıklarına ve bunların öğretilmesine yönelik düşüncelerini tespit etmek ve program geliştirme çalışmalarına katkı sağlamaktır. Bu çerçevede Sakarya ili merkez ilçelerinden seçilen on farklı lisede 956 öğrenciye anket uygulanmış ve sonuçları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Çoğulcu Din Öğretimi, Mezhep, Tarikat.

Views of High School Students on the Concepts of Interpretation Diversities in Islamic Thoughts

Abstract

Religions and beliefs have an important place on giving shape to people’s lifestyles in numerous fields. Although families have the major responsibility for teaching religions and beliefs, there is a positive opinion about schools’ taking part in it. In a complex heterogeneous society, it is considered very meaningful that individuals recognize their own religion and beliefs trying to understand others’. In this context, as a necessity of pluralistic religious education in today’s schools, the practice of teaching different aspects of a religion is increasing, the religions followed by the minority of the population as well. In Turkey, especially after the year 2000, a more pluralistic perspective has been given on teaching religions and itikadi, fıkhi and tasavvufi interpretations. The aim of this study is to identify high school students’ thoughts about the different Islamic interpretations and to contribute to the program development studies. In this frame, 956 students in ten different high schools selected from the districts of Sakarya province are conducted surveys and the results are evaluated.

[You may find an extended abstract of this article after the bibliography]

* Bu çalışma, “Din Eğitimi ve Öğretimi Bağlamında Lise Öğrencilerinin İslam Düşüncesindeki Yorum Farklılıklarına ve Eğitime Bakışları” adlı yüksek lisans tezinden (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü) üretilmiştir.

** Doç. Dr. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü (zengin@sakarya.edu.tr). ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9042-7379>

*** Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi (yelizmuslu@hotmail.com). ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1248-161X>

Keywords: Religious Education, Religious Culture and Ethical Knowledge, Pluralistic Religious Teaching, Sect, Sufi Path, Sufism.

Giriş

Dünyada gittikçe artan çoğulcu toplum yapıları, geleneksel din eğitimi uygulamalarına etki etmiş ve yeni bazı arayışları da beraberinde getirmiştir. Günümüzde dünyanın demokratik ve çoğulcu birçok toplumunda devlet okullarında din eğitimi gerekli kılan birçok sebep bulunmaktadır. Ancak bu din eğitiminin nasıl olması gerektiği konusu da son derece önemlidir. Giderek çok kültürlü ve çoğulcu bir toplum yapısı içerisinde devlet okullarında din eğitiminin de daha çoğulcu bir karakter taşımasına yönelik önemli bir bakış açısı bulunmaktadır. Ülkelerin eğitim sistemleri ve din eğitiminin bu sistem içerisinde organize edilmesinde farklılıklar bulunmakla birlikte dinlerin ve inançların öğretilmesi ile ilgili eğitimsel amaçlar, uluslararası düzeyde din ve inanç özgürlüğünü içine alacak şekilde insan hakları önceliklerini yansıtan bir anlayışla ele alınmaktadır.¹

Okullarda çoğunluk dışındaki dinlerin de öğretim programı içerisinde yer alması anlamında kullanılan geleneksel çoğulculuk yanında, bir din içerisindeki farklılıkları da dikkate alarak öğretmeyi amaçlayan modern çoğulculuk anlayışı giderek öğretim programları üzerinde daha fazla etkili olmaktadır.² Sosyal ve kültürel bir olgu olarak toplumda varlığını her zaman hissettiren din ve onun farklı yorumları bir gerçekliktir. Öğrenciler, aile ve sosyal çevreden dinin çeşitli yorumlarını öğrenmekte ve okula bu bilgilerle gelmektedirler. Din dersinde bu gerçeğin görmezden gelinmesi, Kaymakcan'ın da belirttiği gibi öğrencilerin kültürel olarak kazandıkları birikimleri ve dini deneyimlerinin öğrenme ortamına taşınmaması ve öğrencilerin kendi dini bilgilerini inşa etmelerine katkı sağlanmaması anlamına gelir. Dolayısı ile hem dinlerin hem de din içindeki farklı yorumların belli bir bakış açısıyla din öğretimine konu edilmesi sosyal, kültürel ve dini çoğulculuğun bir gereği olarak değerlendirilebilir.³

DKAB Öğretim Programları ve İslam Düşüncesinde Yorumlar

Türkiye’de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi (DKAB), eğitim sisteminde ilkokul 4. sınıftan lise son sınıfına kadar okutulan derslerden birisidir. Bu

- 1 OSCE, Office for Democratic Institutions and Human Rights, *The Toledo Guiding Principles on Teaching about Religion and Beliefs in Public Schools* (Warsaw: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2007), 39.
- 2 Recep Kaymakcan, “Türkiye’de Din Eğitimi Politikaları Üzerine Düşünceler”, *EKEV Akademi Dergisi* 11/27 (2006): 30.
- 3 Recep Kaymakcan, “Türkiye’de Din Eğitiminde Çoğulculuk ve Yapılandırıcılık: Yeni Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı Bağlamında Bir Değerlendirme”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* 7/1 (2007): 187.

derste öğrencilere, İslam dininin temel ilkelerini tanıtmak ve onlara olayların dini açıdan nasıl yorumlandığı konusunda bilgi vermek önemli bir boyutu oluşturmaktadır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi bu yönüyle toplumda bireylerin sağlıklı bir din anlayışı geliştirebilmeleri açısından son derece kritik bir işleve sahiptir. DKAB dersi öğretim programlarında ayrıca farklı din ve inançlar hakkında bilgi verilmek suretiyle öğrencilerin bu din ve inançlar hakkında bilgi sahibi olmaları, saygı ve hoşgörü kültürünün gelişmesi, nefret ve ayrımcılık oluşturacak önyargıların ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır.⁴ Farklı din ve inançlar hakkında bilgiler yanında özellikle 1982 yılından sonraki öğretim programlarda din içindeki çeşitli anlayış ve yorum farklılıklarına yer verilmek suretiyle, dindeki bu anlayış ve yorum farklılıklarının birer zenginlik olduğu belirtilmekte, bu konuda da yanlış bilgi ve anlamaların oluşmaması hedeflenmektedir.⁵

Küreselleşme ve dünyadaki diğer gelişmeler sonucunda birçok ülke, bünyesinde farklı kültür ve inançları barındırmaya başlamıştır. Toplumsal olarak birçok kültür ve inancın birlikte yaşamaya başlamasına paralel olarak, okul programları içerisinde din derslerinin bir dini kapsayan ve onu benimsetmeyi hedefleyen geleneksel din eğitimi yaklaşımından ziyade çoğulcu bir anlayışla ve ihtiyaçlara cevap verecek şekilde yapılmasına yönelik olumlu bir bakış açısı giderek etkisini daha fazla hissettirmektedir. Çoğulculuğu yansıtan böyle bir derste içerik olarak bir ülkedeki çoğunluk dışında diğer dinlere onları ötekileştirmeden yer verilmesi ve bir din içerisindeki farklı yorumların zenginlik kabul edilerek eğitimsel bir şekilde öğretilmesi savunulmaktadır.⁶

Türkiye’de DKAB dersinin zorunlu olmasından sonra 1982 yılında hazırlanan ilköğretim ve ortaöğretim programlarında diğer dinlerin öğretimine yer verilmekle birlikte geleneksel İslam merkezli bakış açısının varlığını devam ettirdiği görülmektedir. 1982 yılındaki DKAB öğretim programları bu yönüyle bir geçiş dönemi özelliğini yansıtmaktadır. 2000 yılında güncellenen ilköğretim DKAB programı çoğulcu din eğitimi açısından oldukça önemli değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu öğretim programında geleneksel din ve İslam anlayışları eleştirel olarak değerlendirmeye tabi tutulmakta ve İslam öğretiminde ilmihal merkezli yaklaşım yerine Kur’an merkezli bir İslam an-

4 Milli Eğitim Bakanlığı, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11, 12. sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2005), 10.

5 Milli Eğitim Bakanlığı, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu* (Ankara: Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2010), 4.

6 Kaymakcan, “Türkiye’de Din Eğitiminde Çoğulculuk ve Yapılandırıcılık”, 181.

layışı esas alınmaktadır. Bu öğretim programı eğitim alanındaki çağdaş gelişmeleri ve din anlayışındaki yeni teolojik yorumları da içermektedir.⁷ 2005 ortaöğretim ve 2006 ilköğretim DKAB programları ise gerek diğer dinlerin gerekse İslam düşüncesinde farklı yorumların öğretimi bağlamında daha çoğulcu bir karakter taşımaktadır.

2010'da gerçekleştirilen öğretim programları güncellemesi ile diğer dinlerin ve İslam düşüncesindeki yorumların öğretiminde önemli değişiklikler yapılmıştır. Örneğin; 2010 ilköğretim DKAB programında "Kur'an ve Yorumu" öğrenme alanında "İslam Düşüncesinde Yorumlar" ünitesi içinde itikadi, fıkhi ve tasavvufi yorumlara yer verilmiş, özellikle Alevilik-Bektaşilik konusunda önemli bir açılım sağlanmıştır.⁸ Benzer bir şekilde 2010 ortaöğretim DKAB programında ise "vahiy ve akıl" öğrenme alanında "İslam Düşüncesinde Yorumlar" ünitesi altında, "siyasi-itikadi" ve "ameli-fıkhi" yorumlar yer verilmiş, aynı öğrenme alanında "İslam Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar" ise müstakil bir ünite olarak sunulmuştur.⁹ İslam düşüncesinde tasavvufi yorumlar kapsamında özellikle Türkiye'de önemli bir tartışma konusu olan Alevilik-Bektaşilik konularına geniş bir şekilde yer verildiği görülmektedir.

İslam düşüncesinde oluşan farklı din anlayışlarından itikadi ve fıkhi temelli olanlar daha çok mezhep kavramı, tasavvufa dayalı olanlar ise tarikat kavramı ile ifade edilmektedir. Ancak DKAB öğretim programlarında bu farklı din anlayışlarını ifade etmek üzere İslam literatüründeki mezhep veya tarikat kavramları yerine İslam düşüncesindeki itikadi, fıkhi ve tasavvufi yorumlar şeklinde daha dinbilimsel bir kavramsallaştırma tercih edilmiştir. Bunda öğretim programlarının temele aldığı Kur'an merkezli ve mezheplerüstü yaklaşımın etkili olduğu söylenebilir.¹⁰

İlk vahiyle birlikte Müslümanlar din ile ilgili sorularını Hz. Peygambere sorarak çözmüşlerdir. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vefatından sonra çeşitli sebeplerle dinin anlaşılması ve yorumlanması konusunda din içerisinde bazı

7 Milli Eğitim Bakanlığı, *İlköğretim DKAB Öğretim Programları ve Bir Uygulama Örneği (Ankara Modeli)* (İstanbul: MEB, 2001), 12; Türkiye'de din dersi program anlayışındaki değişim ile ilgili ayrıca bk. Tuğrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2011); Recai Doğan, "1980'e Kadar Türkiye'de Din Öğretimi Program Anlayışları," *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışlar Uluslararası Sempozyumu (28-30 Mart 2001)* (Ankara: MEB Yayınları, 2004), 611-646; Nurullah Altaş, "Türkiye'de Örgün Öğretimde Dinin Yeri (1924-1980 Arası Din Öğretimi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme)", *Marife* 2/1 (2002): 219-229; Nurullah Altaş, "Türkiye'de Zorunlu Din Öğretimini Yapılandıran Süreç, Hedefler ve Yeni Yöntem Arayışları (1980-2001)", *Dini Araştırmalar* 4/12 (2002): 145-168.

8 Milli Eğitim Bakanlığı, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*, 75.

9 Milli Eğitim Bakanlığı, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11, 12. sınıflar)* (2005), 64-65.

10 Milli Eğitim Bakanlığı, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11, 12. sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2010), 10.

yorum farklılıkları ortaya çıkmıştır. Bu yorum farklılıklarının ortaya çıkmasında insan faktörü, coğrafi konum ve gelişen şartların etkili olduğu bilinmektedir. İslam düşünce geleneğinde bu yorum farklılıkları zamanla ekolleşmiş, itikadi ve fıkhi yorum farklılıkları mezhep, tasavvufi yorum farklılıkları ise tarikat olarak anılmaya başlanmıştır. İslam içerisindeki bu yorum farklılıkları aslında birer zenginlik olmasına rağmen kimi zaman toplumsal ve dini çatışmalara da sebep olmuştur. Din eğitimi ve öğretimi kapsamında son yıllarda bu yorum farklılıkları ile ilgili programlarda bir takım içerik düzenlemeleri yapılması, bu sorunların daha pedagojik ve sağlıklı bir zeminde çözülebilmesi adına önemli gelişmeler olarak değerlendirilmektedir.

İlköğretim ve ortaöğretim DKAB öğretim programlarında İslam düşünce-sindeki yorum farklılıkları birer zenginlik olarak kabul edilmiş ve bunların öğrencilere öğretilmesi amaçlanmıştır. Nitekim bu konuda öğrencilerin doğru veya yanlış bildikleri hususların tespit edilmesi, hem öğrencilerin bu konudaki ilgi ve ihtiyaçlarının tespiti hem de program geliştirme çalışmalarında bu verilerden istifade edilebilmesi açısından değerlidir. İlgili alan literatüründe konu ile ilgili yeterli düzeyde araştırmanın yapılmamış olması da bu konuya yönelik bir çalışmayı önemli kılmaktadır. Bu çalışma ile lise öğrencilerinin İslam düşüncesindeki yorum farklılıklarına ilişkin kavramlara bakışlarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Bu çalışma nicel bir araştırma olup tarama deseni kullanılmıştır. Tarama deseni, bir evren içinden seçilen bir örneklem üzerinde yapılan çalışmalar yoluyla eğilim, tutum veya görüşlerin nicel veya nümerik olarak betimlenmesini sağlar.¹¹ Bu bağlamda lise öğrencilerinin İslam düşüncesindeki yorumlara yönelik düşüncelerini belirlemek üzere hazırlanan anket soruları kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2015-2016 eğitim öğretim yılında Sakarya ili merkez ilçelerindeki farklı lise türlerinde örgün eğitim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise, merkez ilçelerde yer alan farklı okul türlerinde öğrenim gören 956 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Sakarya ilindeki okul türleri ve sayıları dikkate alınarak araştırma kapsamına üç Anadolu Lisesi, iki Ticaret Meslek Lisesi, birer adet Güzel Sanatlar Lisesi, Sağlık Meslek Lisesi, Sosyal Bilimler Lisesi, Endüstri Meslek Lisesi ve Fen Lisesi olmak üzere toplam 10 okul dahil edilmiştir. İmam Hatip Liseleri bu araştırmanın kapsamı dışındadır.

11 John W. Cresswell, *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, trc. Selçuk Beşir Demir (Ankara: Eğiten Kitap, 2016), 155.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verilerinin toplanmasında konu ile ilgili hazırlanan anket kullanılmıştır. Anketler Ekim-Kasım 2016 yılında belirlenen okullarda uygulanmıştır. Araştırmaya 659 kız, 521 erkek olmak üzere toplam 1180 öğrenci katılmıştır. Ancak toplanan anketlerin incelenmesinden sonra 224 adet anket eksik veri içermesi nedeniyle araştırmaya dahil edilmemiştir. Böylece araştırmada 550 kız ve 406 erkek, toplam 956 lise öğrencisinin görüşleri değerlendirmeye alınmıştır. Elde edilen veriler SPSS programına aktarılmış, sonuçların cinsiyet, okul türü, sınıf düzeyi, aile gelir durumu, anne-baba öğrenim durumu, anne-baba mesleği gibi çeşitli değişkenler açısından anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığı ki-kare yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmadan elde edilen verilerin çok fazla olması nedeniyle anketteki tüm sorular bu araştırmaya dahil edilmemiş, özellikle İslam düşüncesindeki yorumların öğretimine ve bu yorumlar kapsamına giren bazı kavramlara yönelik sorular çalışmaya dahil edilmiştir. Ayrıca anket sorularında bağımsız değişkenler açısından anlamlı farklılık oluşturan sonuçlar değerlendirilmiş, anlamlı farklılık oluşturmayanlara yer verilmemiştir. Çalışmanın sınırlarını aşacağı için anket sorularında bağımsız değişkenlere göre anlamlı farklılık oluşturan sonuçlar tablo olarak verilmemiş, metin olarak değerlendirilmesi tercih edilmiştir.

Bulgular

Öğrencilerin Kişisel Bilgileri ile İlgili Bulgular

Tablo 1. Öğrencilerin cinsiyet ve sınıflara göre dağılımı

	Sınıf	9.sınıf		10.sınıf		11.sınıf		12.sınıf		Toplam	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Cinsiyet	Kız	146	15,3	140	14,6	152	15,9	122	11,7	550	57,5
	Erkek	130	13,6	94	9,8	94	9,8	88	9,2	406	42,5
	Toplam	276	28,9	234	24,5	246	25,7	200	20,9	956	100

Araştırmaya katılan 956 öğrencinin % 57,5'ini kız ve % 42,5'ini erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Öğrencilerin % 28,9'u 9. sınıflardan, % 24,5'i 10.sınıflardan, % 25,7'si 11.sınıflardan, % 20,9'u da 12.sınıflardandır. Bu verilere göre öğrencilerin sınıflara dağılımı birbirine yakındır.

Tablo 2. Öğrencilerin okul türüne göre dağılımı

Okul Türü	f	%
Anadolu Lisesi	308	32,2
Fen Lisesi	90	9,4
Sosyal Bilimler Lisesi	85	8,9

Sağlık Meslek Lisesi	115	12
Endüstri Meslek Lisesi	84	8,8
Ticaret Meslek Lisesi	203	21,2
Güzel Sanatlar Lisesi	71	7,4
Toplam	956	100,0

Tablo 2'ye göre araştırmaya katılan öğrencilerin okul türüne göre dağılımları incelendiğinde % 32,2 Anadolu Lisesi öğrencisi, % 9,4 Fen Lisesi öğrencisi, % 8,9 Sosyal Bilimler Lisesi öğrencisi, % 12 Sağlık Meslek Lisesi öğrencisi, % 8,8 Endüstri Meslek Lisesi öğrencisi, % 21,2 Ticaret Meslek Lisesi öğrencisi ve % 7,4 Güzel Sanatlar Lisesi öğrencisidir.

Tablo 3. Öğrencilerin Aile Gelir Durumları

Aile Gelir Durumu	f	%
Yüksek	59	6,2
Orta	868	90,8
Düşük	29	3
Toplam	956	100,0

Araştırmaya katılan öğrencilerin % 6,2'si ailelerinin gelir durumlarını yüksek, % 90,8'i orta ve % 3'ü düşük olarak belirtmişlerdir. Öğrencilerin kendi öznel algılarına dayalı bu veriye göre, ailelerin büyük çoğunluğunu orta gelir düzeyi oluşturmaktadır.

Tablo 4. Öğrencilerin anne ve babalarının öğrenim Durumları

	İlkokula gitmemiş		İlkokul		Ortaokul		Lise		Lisans		Lisansüstü	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Baba	8	0,8	231	24,2	200	20,9	292	30,5	187	19,6	38	4
Anne	28	2,9	394	41,2	201	21	225	23,5	91	9,5	17	1,8

Tablo-4'deki bilgilere göre öğrencilerin babalarının % 30,5 lise, % 24,2 ilkokul, % 20,9 ortaokul, % 19,6 lisans, % 4 lisansüstü mezunu iken, annelerinin % 41,2'si ilkokul, % 23,5'si lise, % 21'i ortaokul, % 9,5'i lisans, % 1,8'i lisansüstü mezunudur. Öğrenci ebeveynlerinin ilkokula gitmemiş olanlarının oranı oldukça düşüktür. Bu veriler doğrultusunda babaların öğrenim durumlarının annelere göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 5. Öğrencilerin anne ve babalarının meslek durumları

	Memur		İşçi		Çiftçi		Öğretmen		Serbest Meslek		İşsiz/Ev hanımı		Diğer	
	f	%	F	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Baba	114	11,9	224	23,4	50	5,2	39	4,1	234	24,5	10	1	285	29,8
Anne	37	3,9	59	6,2	4	0,4	34	3,6	33	3,5	715	74,8	74	7,7

Öğrencilerin babalarının meslek durumları incelendiğinde % 11,9'u memur, % 23,4'ü işçi, % 5,2'si çiftçi, % 4,1'i öğretmen, % 24,5'i serbest meslek, % 1'i işsiz olarak belirtilmiştir. % 29,8 diğer seçeneğinde öğrenciler emekli, esnaf ve mobilyacılık gibi meslekleri ifade etmişlerdir. Öğrencilerin annelerinin büyük çoğunluğunun ise ev hanımı olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Öğrencilerin anne ve babalarının dindarlık durumları

	Çok dindar		Dindar		Az dindar		Dindar değil	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Baba	139	14,5	630	65,9	155	16,2	32	3,3
Anne	222	23,2	620	64,9	89	9,3	25	2,6

Anne ve babaların dindarlık durumları ile ilgili Tablo 6'daki veriler, öğrencilerin kendi öznel algılarına göre elde edilmiştir. Buna göre, öğrencilerin % 14,5'i babalarını çok dindar, % 65,9'u dindar, % 16,2'si az dindar ve % 3,3'ü ise dindar değil şeklinde tanımlamıştır. Öğrencilerin % 23,2'si annelerini çok dindar, % 64,9'u dindar, % 9,3'ü az dindar ve % 2,6'sı ise dindar değil şeklinde ifade etmişlerdir. Buna göre öğrencilerin üçte ikisinin anne ve babalarını dindar olarak algıladıkları görülmektedir.

Tablo 7. Ailelerinin öğrencilerin dini bilgi almalarını isteme durumu

Ailelerin öğrencilerin dini bilgi almalarını isteme durumu	f	%
Evet ister	827	86,5
Hayır istemez	25	2,6
Bilmiyorum	104	10,9
Toplam	956	100,0

Tablo 7'ye göre öğrencilerin büyük çoğunluğu, dini bilgi almaları konusunda ailelerinin olumlu baktıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 8: Öğrencilerin okulda seçmeli din dersi Alma Durumları

Öğrencilerin seçmeli din dersi alma durumları	f	%
Evet aldım	686	71,8
Hayır almadım	270	28,2
Toplam	956	100,0

Tablo 8’de öğrencilerin % 71,8’i Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi hari-cinde seçmeli din dersi aldığını, % 28,2’lik kısmı ise almadığını belirtmiştir. Buna göre öğrencilerin yaklaşık 4/3’ü seçmeli din dersi almıştır.

Tablo 9. Öğrencilerin okul dışında dini bilgi alma durumları

Öğrencilerin okul dışında dini bilgi alma durumları	f	%
Evet	865	90,5
Hayır	91	9,5
Toplam	956	100,0

Öğrencilerin % 90,5’i daha önce ailede veya camide dini bilgi aldıklarını, % 9,5’i ise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi dışında dini bilgi almadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 10. Öğrencilerin DKAB Dersindeki Başarı Durumları

Öğrencilerin DKAB dersindeki başarı durumu	f	%
Çok iyi	442	46,2
İyi	398	41,6
Orta	101	10,6
Zayıf	15	1,6
Toplam	956	100,0

Tablo 10’a göre öğrencilerin % 46,2’si Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersin-deki başarısını çok iyi, % 41,6’sı iyi, % 10,6’sı orta, % 1,6’sı ise zayıf olarak değerlendirmişlerdir. Bu bilgilere göre öğrencilerin büyük çoğunluğunun DKAB derslerinde başarılı oldukları söylenebilir.

Lise Öğrencilerinin İslam Düşüncesindeki Yorum Farklılıklarına İlişkin Düşünceleri

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde İslam düşüncesinde yorumlar kap-samında itikadi-siyasi, ameli-fıkhi ve tasavvufi yorumların öğretimi yapılmaktadır. Daha önce de ifade edildiği üzere bu yorumlardan itikadi ve fıkhi olanlar İslam literatüründe daha çok mezhep kavramı, tasavvufi yorumlar ise

tarikât kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Araştırma kapsamında hazırlanan bazı sorularla lise öğrencilerinin İslâm düşüncesindeki yorumlara ve kavramlara yönelik düşünceleri incelenmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilere yöneltilen ve tek seçenek işaretlemeleri istenen “Size göre İslâm düşüncesindeki yorum farklılıkları en çok niçin öğretilmelidir?” sorusuna verilen cevaplar aşağıdaki Tablo 11’de yer almaktadır.

Tablo 11. “Size Göre İslâm Düşüncesindeki Yorum Farklılıkları En Çok Niçin Öğretilmelidir?” Sorusuna Dair Bulgular

	Kız		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Genel kültürümüzü arttırır, bakış açımızı genişletir.	82	8,6	88	9,2	170	17,8
İslâm dinindeki düşünce zenginliğini anlamamızı sağlar.	203	21,2	168	17,6	371	38,8
Farklı mezhep ve tasavvufi yorumları benimseyenleri daha iyi anlamamızı ve hoşgörülü olmamızı sağlar.	265	27,7	150	15,7	415	43,4
Toplam	550	57,5	406	42,5	956	100

Tablo 11’de “Genel kültürümüzü arttırır, bakış açımızı genişletir” seçeneğini kız öğrencilerin % 8,6’sı ve erkek öğrencilerin % 9,2’si; “İslâm dinindeki düşünce zenginliğini anlamamızı sağlar” seçeneğini kız öğrencilerin % 21,2’si, erkek öğrencilerin % 17,6’sı; “farklı mezhep ve tasavvufi yorumları benimseyenleri daha iyi anlamamızı ve hoşgörülü olmamızı sağlar” seçeneğini ise; kız öğrencilerin % 27,7’si, erkek öğrencilerin % 15,7’si tercih etmişlerdir. Buna göre kız öğrencilerin çoğunluğu İslâm düşüncesindeki yorum farklılıklarının öğretilmesinin, farklı mezhep ve tasavvufi yorumları benimseyenleri daha iyi anlamamızı ve hoşgörülü olmamızı sağlayacağını düşünürken; erkek öğrencilerin çoğunluğu İslâm dinindeki düşünce zenginliğini anlamamızı sağlayacağını düşünmektedir.

Tüm öğrencilerin yanıtları birlikte değerlendirildiğinde; öğrencilerin % 17,8’i “Genel kültürümüzü arttırır, bakış açımızı genişletir” derken, % 38,8’i “İslâm dinindeki düşünce zenginliğini anlamamızı sağlar”, % 43,4’ü ise “farklı mezhep ve tasavvufi yorumları benimseyenleri daha iyi anlamamızı ve hoşgörülü olmamızı sağlar” yanıtını vermiştir. Elde edilen bu verilere göre öğrencilerin büyük çoğunluğu, İslâm düşüncesindeki yorum farklılıklarının

farklı mezhep ve tasavvufi yorumları benimseyenlere karşı hoşgörülü olmamıza katkı sağlayacağını düşünmektedir.

Öğrencilerin “Size göre İslam düşüncesindeki yorum farklılıkları en çok niçin öğretilmelidir?” sorusuna verdikleri yanıtlar çeşitli değişkenler açısından incelendiğinde yanıtların cinsiyet, sınıf ve okul türü değişkenlerine göre anlamlı şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkeni açısından, kız öğrencilerin yarıdan fazlası (% 63,9) İslam düşüncesindeki yorum farklılıklarının öğretiminin hoşgörülü olmaya katkı sağladığını düşünürken, erkek öğrencilerin yaklaşık yarısı (% 51,8) İslam dinindeki düşünce zenginliğini anlamayı sağlayacağını düşünmektedir. Cinsiyet değişkenine göre kız ve erkek öğrencilerin bu konudaki düşünceleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p=,001<,05$). Kız öğrencilerin yorum farklılıklarının öğretimi konusunda daha çoğulcu bir bakış açısına sahip oldukları, farklı dini yorumların öğretiminin bu yorumları daha iyi anlayıp hoşgörülü olmaya katkı sağlayacağını düşündükleri görülmektedir. Erkek öğrenciler ise İslam düşüncesindeki yorum farklılıklarını bir zenginlik olarak değerlendirmektedirler.

Sınıf değişkenine göre, 9. sınıfların % 32,3’ü, 10. sınıfların % 29,6’sı ve 12. sınıfların % 27,6’sı yorum farklılıklarını İslam dinindeki düşünce zenginliği olarak görürken, 11. sınıfların % 30,4’ü farklı mezhep ve tasavvufi yorumları benimseyenleri daha iyi anlamamızı ve hoşgörülü olmamızı sağlar yanıtını vermiştir ($p=,001<,05$).

Okul türü değişkenine göre, Anadolu Lisesi öğrencilerinin % 37,6’sı, Fen Lisesi öğrencilerinin % 11,6’sı ve Güzel Sanatlar Lisesi öğrencilerinin % 8’i farklı mezhep ve tasavvufi yorumları benimseyenleri daha iyi anlamamızı ve hoşgörülü olmamızı sağlayacağını düşünürken; Sosyal Bilimler Lisesi öğrencilerinin % 15,3’ü ve Endüstri Meslek Lisesi öğrencilerinin % 11,2’si genel kültürümüzü artırır, bakış açımızı genişletir, Sağlık Meslek Lisesi öğrencilerinin % 14’ü ve Ticaret Meslek Lisesi öğrencilerinin % 26,7’si ise İslam dinindeki düşünce zenginliğini anlamamızı sağlayacağını düşünmektedir ($p=,000<,05$).

Tablo 12. “Mezhepler ve Tasavvufi Yorumlar Hakkındaki Bilgilerinizi Yeterli Buluyor Musunuz?” Sorusuna Dair Bulgular

	İtikadi Mezhepler		Fıkhi Mezhepler		Tasavvufi Yorumlar	
	f	%	f	%	f	%
Yeterli	164	17,2	311	32,5	184	19,2
Kısmen Yeterli	342	35,8	447	46,8	429	44,9
Yetersiz	450	47,1	198	20,7	343	35,9

Araştırmaya katılan öğrencilere mezhepler ve tasavvufi yorumlara dair bilgilerinin yeterli olup olmadığı sorulmuştur. Anket soruları hazırlanırken öğrencilerin itikadi, fıkhî ve tasavvufî yorumları ayırt etmesine yardımcı olmak amacıyla parantez içerisinde her birine örnekler verilmiştir. Örneğin; İtikadi Mezhepler (Maturidilik, Eşarilik, Mutezile vb.). Elde edilen verilere göre “İtikadi Mezhepler” konusunda öğrencilerin % 17,2’si kendilerini yeterli, % 35,8’i kısmen yeterli ve % 47,1’i yetersiz görmektedirler. “Fıkhî Mezhepler” konusunda öğrencilerin % 32,5’i yeterli, % 46,8’i kısmen yeterli ve % 20,7’si yetersiz cevabını vermiştir. “Tasavvufî Mezhepler” konusunda ise; öğrencilerin % 19,2’si bilgilerinin yeterli, % 44,9’u kısmen yeterli ve % 35,9’u yetersiz bulmaktadırlar. Bu verilere göre öğrenciler en çok itikadi mezhepler konusunda bilgilerinin yetersiz görürken onu takiben tasavvufî yorumlar konusunda bilgilerinin yetersiz algıladıkları anlaşılmaktadır. Öğrencilerin bilgilerini en fazla yeterli gördükleri alanı ise sırasıyla fıkhî mezhepler, tasavvufî yorumlar ve itikadi mezhepler oluşturmaktadır.

“Mezhepler ve tasavvufî yorumlar hakkındaki bilgilerinizi yeterli buluyor musunuz?” sorusunda itikadi mezheplerle ilgili verilen yanıtlar cinsiyet değişkeni açısından değerlendirildiğinde; kız öğrencilerin % 54,4’ü, erkek öğrencilerin ise % 37,2’si bilgilerinin yetersiz bulmaktadırlar. Kız öğrenciler % 34,2 ve erkek öğrenciler % 37,9 oranında kısmen yeterli yanıtını işaretlemişlerdir. Buna göre kız öğrencilerin çoğunluğu bilgilerinin yetersiz bulurken, erkek öğrencilerin çoğunluğu bilgilerinin kısmen yeterli bulmaktadır ($p=,000<,05$).

Fıkhî mezheplerle ilgili verilen yanıtlar cinsiyet değişkeni açısından değerlendirildiğinde; kız öğrencilerin yarısı ve erkek öğrencilerin % 42,4’ü bilgilerinin kısmen yeterli bulmuşlardır. Bilgilerini yeterli bulma durumlarına baktığımızda ise, kız öğrencilerin % 26,4’ü ve erkek öğrencilerin % 40,9’u yeterli seçeneğini işaretlemişlerdir. Buna göre kız öğrenciler erkek öğrencilere göre bilgilerinin daha yüksek oranda kısmen yeterli bulmaktadırlar ($p=,000<,05$).

Tasavvufî Yorumlarla ilgili verilen yanıtlar cinsiyet değişkeni açısından değerlendirildiğinde ise; kız öğrencilerin % 16,5’i, erkek öğrencilerin % 22,9’u bilgilerinin yeterli bulmaktadırlar. Tasavvufî yorumlarla ilgili kız öğrencilerin % 44,7’si, erkek öğrencilerin % 45,1’i bilgilerinin kısmen yeterli bulurken, kız öğrencilerin % 38,7’si, erkek öğrencilerin % 32’si bilgilerinin yetersiz olarak değerlendirmişlerdir. Buna göre kız öğrenciler erkek öğrencilere oranla bilgilerinin daha yetersiz bulmaktadırlar ($p=,020<,05$).

Tablo 13: “Din Kültürü Derslerinde Mezhep ve Tasavvufî Yorumlar İle İlgili En Çok Merak Ettiğiniz Konu Nedir? Sorusuna Dair Bulgular

	Kız	Erkek	Toplam
	f %	f %	f %

Mezhep ve Tasavvufi yorumların İslam coğrafyasındaki dağılımı	23	2,4	49	5,1	72	7,5
Mezhep ve Tasavvufi yorumların benzer ve farklı yönleri	81	8,5	61	6,4	142	14,9
Mezhep ve Tasavvufi yorumların toplum üzerindeki etkileri	114	11,9	94	9,8	208	21,8
Mezhep ve Tasavvufi yorumların nasıl ortaya çıktığı ve sistemleştiği	198	20,7	116	12,1	314	32,8
Mezhep ve Tasavvufi yorumların ibadet, zikir vb. uygulamaları	134	14	86	9	220	23
Toplam	550	57,5	406	42,5	956	100

Öğrencilere “*Din Kültürü Derslerinde Mezhep ve Tasavvufi Yorumlar İle İlgili En Çok Merak Ettiğiniz Konu Nedir?*” sorusu sorulmuş ve yalnızca bir seçeneği işaretlemeleri istenmiştir. Buna göre Tablo 13’de görüldüğü gibi kız öğrencilerden % 2,4 mezhep ve tasavvufi yorumların İslam coğrafyasındaki dağılımını, % 8,5’i mezhep ve tasavvufi yorumların benzer ve farklı yönlerini, % 11,9’u mezhep ve tasavvufi yorumların toplum üzerindeki etkilerini, % 20,7’si mezhep ve tasavvufi yorumların nasıl ortaya çıktığı ve sistemleştiğini ve % 14’ü mezhep ve tasavvufi yorumların ibadet, zikir vb. uygulamalarını en çok merak ettiklerini belirtmişlerdir. Erkek öğrencilerin ise % 5,1’i mezhep ve tasavvufi yorumların İslam coğrafyasındaki dağılımını, % 6,4’ü mezhep ve tasavvufi yorumların benzer ve farklı yönlerini, % 9,8’i mezhep ve tasavvufi yorumların toplum üzerindeki etkilerini, % 12,1’i mezhep ve tasavvufi yorumların nasıl ortaya çıktığı ve sistemleştiğini ve % 9’u mezhep ve tasavvufi yorumların ibadet, zikir vb. uygulamalarını en çok merak ettiklerini belirtmişlerdir. Buna göre kız ve erkek öğrencilerin en çok merak ettiği konu mezhep ve tasavvufi yorumların nasıl ortaya çıktığı ve sistemleştiğidir. Sonrasında ise öğrencilerin en çok merak ettiği konuyu mezhep ve tasavvufi yorumların ibadet, zikir vb. uygulamaları oluşturmaktadır.

Öğrencilerin “*Din Kültürü Derslerinde Mezhep ve Tasavvufi Yorumlar İle İlgili En Çok Merak Ettiğiniz Konu Nedir?*” sorusuna verdikleri yanıtlar çeşitli değişkenler açısından incelendiğinde yanıtların cinsiyet, okul türü, anne öğrenim durumu, baba öğrenim durumu, ailelerin çocuklarının dini bilgi almasını isteme durumu ve DKAB dersi başarı durumu değişkenlerine göre anlamlı şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkeni açısından kız öğrenciler ile erkek öğrenciler arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p=,000<,05$). Buna göre kız öğrenciler mezhep ve tasavvufi yorumların nasıl ortaya çıktığı ve sistemleştiği konusunu erkek öğrencilere göre daha fazla merak ederken, erkek öğrenciler ise mezhep ve tasavvufi yorumların İslam coğrafyasındaki

dağılımı, mezhep ve tasavvufi yorumların toplum üzerindeki etkileri ile mezhep ve tasavvufi yorumların ibadet, zikir vb. uygulamalarını kız öğrencilere göre daha fazla merak etmektedirler.

Öğrencilerin en çok merak ettiği konularla ilgili okul türü değişkenine göre de anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p=,017<,05$). Okul türüne göre Anadolu Lisesi öğrencilerinin en çok merak ettiği konular % 34,4 mezhep ve tasavvufi yorumların nasıl ortaya çıktığı ve sistemleştiği ve % 23,4 mezhep ve tasavvufi yorumların ibadet, zikir vb. uygulamaları; Fen Lisesi öğrencileri % 26,7 oranıyla mezhep ve tasavvufi yorumların nasıl ortaya çıktığı ve sistemleştiği ile mezhep ve tasavvufi yorumların ibadet, zikir vb. uygulamaları seçeneklerine eşit oranda yanıt vermiştir. Sosyal Bilimler Lisesi öğrencileri % 42,4 mezhep ve tasavvufi yorumların nasıl ortaya çıktığı ve sistemleştiği, %21,2 mezhep ve tasavvufi yorumların ibadet, zikir vb. uygulamaları seçeneğini işaretlemiştir. Sağlık Meslek Lisesi öğrencileri % 38,3 mezhep ve tasavvufi yorumların nasıl ortaya çıktığı ve sistemleştiği ve % 27 mezhep ve tasavvufi yorumların toplum üzerindeki etkileri seçeneklerini işaretlemişlerdir. Endüstri Meslek Lisesi öğrencileri % 29,8 mezhep ve tasavvufi yorumların toplum üzerindeki etkileri ve % 28,6 mezhep ve tasavvufi yorumların ibadet, zikir vb. uygulamaları seçeneğini işaretlemiştir. Ticaret Meslek Lisesi öğrencileri % 35 mezhep ve tasavvufi yorumların nasıl ortaya çıktığı ve sistemleştiğini ve % 20,2 mezhep ve tasavvufi yorumların ibadet, zikir vb. uygulamaları seçeneğini işaretlemişlerdir. Güzel Sanatlar Lisesi öğrencileri % 33,8 mezhep ve tasavvufi yorumların toplum üzerindeki etkileri ve % 26,8 mezhep ve tasavvufi yorumların nasıl ortaya çıktığı ve sistemleştiği seçeneğini işaretlemişlerdir. Veriler değerlendirildiğinde okul türüne göre öğrencilerin büyük çoğunluğunun en fazla mezhep ve tasavvufi yorumların ibadet, zikir vb. uygulamaları ile bunların nasıl ortaya çıktığı ve sistemleştiğini merak ettikleri anlaşılmaktadır.

Anne öğrenim durumu değişkeni açısından bakıldığında, anne öğrenim durumunu ilkökul (% 29,4), ortaokul (% 34,8), lise (% 36,4) ve üniversite (% 38,5) seçeneği olarak işaretleyen öğrencilerin en çok merak ettiği konu mezhep ve tasavvufi yorumların nasıl ortaya çıktığı ve sistemleştiğidir. Anneleri ilkökula gitmemiş öğrenciler ise % 35,7 oranında mezhep ve tasavvufi yorumların ibadet, zikir vb. uygulamalarını en çok merak ettiğini belirtmiştir. Bununla birlikte anne öğrenim durumu lisansüstü olan öğrenciler % 35,3 oranında mezhep ve tasavvufi yorumların benzer ve farklı yönlerini en fazla merak ettiklerini belirtmişlerdir ($p=,014<,05$).

Baba öğrenim durumu değişkeni açısından baktığımızda, baba öğrenim durumuna göre sırasıyla öğrenciler; ilkökul %32, ortaokul % 29, lise % 35,6 ve üniversite % 35,8 oranında mezhep ve tasavvufi yorumların nasıl ortaya çıktığı ve sistemleştiği seçeneğini en çok merak ettiğini belirtmiştir. Bunun ya-

nında babası ilkokula gitmemiş öğrencilerin yarısı mezhep ve tasavvufi yorumların İslam coğrafyasındaki dağılımı seçeneğini işaretlemiştir. Baba öğrenim durumu lisansüstü olan öğrenciler ise en çok merak ettikleri konuyu % 28,9 oranında mezhep ve tasavvufi yorumların toplum üzerindeki etkileri olarak belirtmişlerdir ($p=,018<,05$).

Ailelerin çocuklarının dini bilgi almasını isteme durumu değişkenine göre ailelerinin dini bilgi almasını isteyeceğini söyleyen öğrencilerin en çok merak ettiği konular sırasıyla % 32,9 oranıyla mezhep ve tasavvufi yorumların nasıl ortaya çıktığı, sistemleştiği ve % 25 oranıyla mezhep ve tasavvufi yorumların ibadet, zikir ve benzeri uygulamaları iken; hayır istemez diyen öğrencilerin % 28 oranıyla mezhep ve tasavvufi yorumların benzer ve farklı yönleri ve % 24 oranıyla mezhep ve tasavvufi yorumların toplum üzerindeki etkileridir. Bilmiyorum diyen öğrencilerin en çok merak ettiği konular ise % 35,6 oranıyla mezhep ve tasavvufi yorumların nasıl ortaya çıktığı ve sistemleştiği, sonrasında % 24 oranıyla mezhep ve tasavvufi yorumların toplum üzerindeki etkileridir. Buna göre ailelerinin dini bilgi almalarını isteyeceğini düşünen ve bilmiyorum diyen öğrencilerin en çok merak ettiği konu aynıdır ($p=,003<,05$).

DKAB dersi başarı durumu değişkeni açısından başarı durumunu çok iyi olarak tanımlayan öğrenciler % 34,6, iyi olarak tanımlayan öğrenciler % 31,7, orta olarak tanımlayan öğrenciler % 27,7 ve zayıf olarak tanımlayan öğrenciler % 46,7 oranında mezhep ve tasavvufi yorumların nasıl ortaya çıktığı ve sistemleştiği seçeneğini işaretleyerek en çok merak ettikleri konuyu belirtmiştir. Buna göre başarı durumunu zayıf olarak tanımlayan öğrenciler başarı durumunu çok iyi, iyi ve orta olarak tanımlayan öğrencilere göre yüksek oranda mezhep ve tasavvufi yorumların nasıl ortaya çıktığı ve sistemleştiği konusunu merak ettiğinden anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır ($p=,014<,05$).

Tablo 14. "Size Göre Tasavvuf Kelimesi Neyi İfade Eder? Sorusuna Dair Bulgular

	Kız		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Güzel ahlaktır	88	9,2	87	9,1	175	18,3
Kişiyi Allah'a götüren yoldur	134	14	84	8,8	84	8,8
Allah aşkıdır	62	6,5	51	5,3	113	11,8
Kalp temizliğidir	14	1,5	35	3,7	49	5,1
Kötülüklerden uzak durmak ve haramdan kaçınmaktır	27	2,8	23	2,4	50	5,2
Allah'ı ve insanları sevmek, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaktır	93	9,7	63	6,6	156	16,3
Tasavvuf, İslam'ın bozulmuş halidir	7	0,7	3	0,3	10	1

Fikrim yok	125	13,5	60	6,3	185	19,4
Toplam	550	57,5	406	42,5	956	100

Öğrencilere “Size göre Tasavvuf kelimesi neyi ifade eder? sorusu sorulmuş ve yalnızca bir seçeneği işaretlemeleri istenmiştir. Tablo 14’de göre “güzel ahlak” seçeneğini % 9,2 kız, % 9,1 oranında erkek; “kişiyi Allah’a götüren yoldur” seçeneğini % 14 kız, % 8,8 erkek, “Allah aşkıdır” seçeneğini % 6,5 kız, %5,3 erkek; “kalp temizliğidir” seçeneğini % 1,5 oranında kız, % 3,7 oranında erkek; “kötülüklerden uzak durmak ve haramdan kaçınmaktır” seçeneğini % 2,8 kız, % 2,4 erkek; “Allah’ı ve insanları sevmek, Allah’ın hoşnutluğunu kazanmaktır” seçeneğini % 9,7 kız, % 6,6 erkek; “İslam’ın bozulmuş halidir” seçeneğini % 0,7 oranında kız, % 0,3 oranında erkek öğrenciler işaretlemişlerdir. Bunun yanında kız öğrencilerin % 13,5’i, erkek öğrencilerin ise % 6,3’ü bu konuda bir fikri olmadığını belirtmişlerdir. Bu verilere göre kız öğrenciler tasavvuf kelimesini en çok “kişiyi Allah’a götüren yol” şeklinde algı-larken, bu konuda fikri olmadığını belirtenlerin dikkat çekici düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Erkek öğrenciler ise tasavvuf kelimesini en çok “güzel ahlak” ile ilişkilendirmişlerdir. Tüm öğrencilerin cevapları birlikte düşünüldüğünde tasavvuf kelimesinin sırasıyla daha çok “güzel ahlak”, “Allah’ı ve insanları sevmek, Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak” ve “Allah aşkı” olarak algılandığı görülmektedir. Bununla birlikte tasavvuf kelimesi konusunda “fikrim yok” seçeneğini işaretleyen öğrencilerin oranının da yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Öğrencilerin “Size göre Tasavvuf kelimesi neyi ifade eder?” sorusuna verdikleri yanıtlar çeşitli değişkenler açısından incelendiğinde yanıtların cinsiyet, sınıf seviyesi, okul türü, anne öğrenim durumu, baba öğrenim durumu, baba dindarlık durumu, DKAB dersi dışında dini bilgi alma durumu ve DKAB dersi başarı durumu değişkenlerine göre anlamlı şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkeni açısından kız öğrenciler, tasavvuf kelimesini “Allah’a götüren yol” olarak tanımlarken, erkek öğrenciler “güzel ahlak” olarak değerlendirmektedirler ($p=,000<,05$). Bununla birlikte kız öğrencilerde tasavvuf kavramı konusunda “fikrim yok” seçeneğinin yüksek oranda işaretlenmiş olması dikkat çekici bir veri olarak değerlendirilebilir.

Sınıf seviyesi değişkeni açısından 9. sınıflar % 29 oranında “fikrim yok”, 10. sınıflar % 22,6 oranında “güzel ahlak”, 11.sınıflar % 29,3 ve 12. sınıflar % 25,5 oranında “kişiyi Allah’a götüren yol” seçeneğini işaretlemişlerdir. Buna göre 10. sınıf öğrencileri tasavvuf kelimesini “güzel ahlak” olarak tanımlarken; 11. ve 12. sınıf öğrencileri “kişiyi Allah’a götüren yol” şeklinde tanımlamışlardır. 9. sınıf öğrencilerinin ise bu konuda henüz yeterli düzeyde fikir sahibi olmadığı görülmektedir ($p=,000<,05$).

Okul türü değişkeni açısından Anadolu Lisesi % 25, Fen Lisesi % 30 ve Sağlık Meslek Lisesi % 31,3 oranında “kişiyi Allah’a götüren yol” seçeneğini

işaretlemişlerdir. Sosyal Bilimler Lisesi % 24,7 oranında “Allah’ı ve insanları sevmek, Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak” seçeneğini işaretlemişlerdir. Endüstri Meslek Lisesi % 29,8 ve Ticaret Meslek Lisesi öğrencileri % 23,2 oranında “güzel ahlak” seçeneğini işaretlemişlerdir. Güzel Sanatlar Lisesi ise % 28,2 oranı ile “fikrim yok” seçeneğini işaretlemiştir (p=,000<,05).

Anne öğrenim durumu değişkeni açısından anne öğrenim durumu ilkökula gitmemiş % 32,1 ve üniversite olan öğrenciler % 23,1 oranında “fikrim yok” seçeneğini işaretlerken, ilkökul % 22,6, ortaokul % 21,9 ve lise % 25,8 oranında “kişiyi Allah’a götüren yol” seçeneğini belirtmişlerdir. Anne öğrenim durumu lisansüstü olan öğrenciler ise; “güzel ahlak, kişiyi Allah’a götüren yol” ve “Allah’ı ve insanları sevmek, Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak” seçeneklerini % 17,6 oranında eşit olarak işaretlemişlerdir (p=,002<,05).

Baba öğrenim durumu değişkeni açısından baba öğrenim durumu ilkökula gitmemiş olan öğrencilerin yarısı “fikrim yok” seçeneğini işaretlemiştir. Baba öğrenim durumu ilkökul olan öğrenciler % 20,8, lise % 23,3, üniversite % 24,6 ve lisansüstü % 28,6 oranında “kişiyi Allah’a götüren yol” seçeneğini işaretlemiştir. Baba öğrenim durumu ortaokul olan öğrenciler ise % 23,5 oranında “güzel ahlak” seçeneğini işaretlemiştir (p=,006<,05).

Baba dindarlık durumu değişkeni açısından babasının dindarlık durumunu “çok dindar” olarak tanımlayan öğrenciler % 27,3, “dindar” olarak tanımlayan öğrenciler % 20,8 ve “az dindar” olarak tanımlayan öğrenciler % 27,1 oranında “kişiyi Allah’a götüren yol” şeklinde tanımlamıştır. Baba dindarlık durumunu “dindar değil” şeklinde tanımlayan öğrenciler ise; “güzel ahlak”, “kişiyi Allah’a götüren yol” ve “fikrim yok” seçeneklerini % 21,9 oranında eşit olarak işaretlemişlerdir (p=,002<,05).

DKAB dersinin dışında dini bilgi alma durumu değişkeni açısından daha önce dini bilgi alan öğrenciler % 23,6 oranında “kişiyi Allah’a götüren yol” seçeneğini işaretlerken, daha önce dini bilgi almayan öğrenciler % 34,1 oranında “fikrim yok” seçeneğini işaretlemişlerdir. Buna göre daha önce dini bilgi almayan öğrencilerin tasavvuf kelimesi hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığı söylenebilir (p=,015<,05).

DKAB dersi başarı durumu değişkeni açısından başarı durumunu çok iyi olarak tanımlayan öğrenciler % 23,5 ve başarı durumunu iyi olarak tanımlayan öğrenciler % 23,6 oranında “kişiyi Allah’a götüren yol” seçeneğini işaretlemişlerdir. Başarı durumunu orta olarak tanımlayan öğrenciler % 27,7 ve zayıf olarak tanımlayanlar öğrenciler % 53,3 oranında “fikrim yok” seçeneğini işaretlemiştir. Buna göre başarı seviyesi düştükçe öğrencilerin tasavvuf konusunda daha az bilgiye sahip oldukları anlaşılmaktadır (p=,001<,05).

Tablo 15. “Size Göre Mezhep Kelimesi Neyi İfade Eder? Sorusuna Dair Bulgular

Kız	Erkek	Toplam
-----	-------	--------

	f	%	f	%	f	%
İslam düşüncesindeki görüş ayrılıklarıdır	235	24,6	150	15,7	385	40,3
İslam dininin yorumlanma ve anlaşılma ekolleridir	226	23,6	143	15	369	38,6
Mezhep dinin diğer adıdır	7	0,7	37	3,9	44	4,6
Fikrim yok	82	8,6	76	7,9	158	16,5
Toplam	550	57,5	406	42,5	956	100

Öğrencilere “Size göre Mezhep kelimesi neyi ifade eder?” sorusu sorulmuş ve yalnızca bir seçeneği işaretlemeleri istenmiştir. Buna göre Tablo 15’te görüldüğü gibi kız öğrencilerin % 24,6’sı görüş ayrılıkları, % 23,6’sı İslam dininin yorumlanma ve anlaşılma ekolleri, % 0,7’si dinin diğer adı ve % 8,6’sı fikrim yok seçeneğini işaretlemiştir. Erkek öğrenciler ise; % 15,7 oranında İslam düşüncesindeki görüş ayrılıkları, % 15 oranında İslam dininin yorumlanma ve anlaşılma ekolleri, % 3,9 oranında dinin diğer adı ve % 7,9 oranında fikrim yok seçeneğini işaretlemiştir. Buna göre kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha yüksek oranda mezhep kelimesini İslam düşüncesindeki görüş ayrılıkları olarak tanımladıkları görülmektedir.

Tüm öğrencilerin yanıtları birlikte değerlendirildiğinde; % 40,3’ü görüş ayrılıkları, % 38,6’sı İslam dininin yorumlanma ve anlaşılma ekolleri, % 4,6’sı dinin diğer adı ve % 16,5’i fikrim yoktur seçeneğini işaretlemiştir. Bu veriler ışığında öğrencilerin mezhep kavramını daha çok İslam düşüncesindeki görüş ayrılıkları ile İslam dininin anlaşılma ve yorumlanma ekolleri olarak algıladıkları anlaşılmaktadır.

Öğrencilerin “Size göre Mezhep kelimesi neyi ifade eder?” sorusuna verdikleri yanıtlar çeşitli değişkenler açısından incelendiğinde yanıtların cinsiyet, sınıf seviyesi, okul türü, anne öğrenim durumu, baba öğrenim durumu, ailelerin çocuklarının dini bilgi almasını isteme durumu, DKAB dersi dışında dini bilgi alma durumu ve DKAB dersi başarı durumu değişkenlerine göre anlamlı şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir.

Cinsiyet değişkeni açısından kız öğrencilerin % 42,7’si görüş ayrılıkları, % 41,1’i İslam dininin yorumlanma ve anlaşılma ekolleri, % 1,3’ü dinin diğer adı ve % 14,9’u fikrim yok seçeneğini işaretlemiştir. Erkek öğrencilerin ise; % 36,9’u görüş ayrılıkları, % 35,2’si İslam dininin yorumlanma ve anlaşılma ekolleri, % 9,1’i dinin diğer adı ve % 18,7’si fikrim yok seçeneğini işaretlemiştir. Buna göre erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla daha yüksek oranda fikrim yok seçeneğini işaretlediği saptanmaktadır ($p=,000<,05$).

Sınıf seviyesi değişkeni açısından “İslam düşüncesindeki görüş ayrılıkları” seçeneğini 9. sınıflar % 37, 10. sınıflar % 41,5, 11. sınıflar % 38,2 ve 12. sınıflar % 46 oranında işaretlemiştir. “İslam dininin yorumlanma ve anlaşılma ekolleri” seçeneğini ise; 9. sınıflar % 35,5, 10. sınıflar % 36,8, 11. sınıflar % 47,2

ve 12. sınıflar % 34,5 oranında işaretlemişlerdir. Buna göre 9, 10 ve 12. sınıfların mezhep kelimesini görüş ayrılıkları olarak ifade ederken 11. sınıfların İslam dininin yorumlanma ve anlaşılma ekolleri şeklinde tanımlamasında Ortaöğretim DKAB öğretim programında yalnızca 11. sınıfta mezhep kavramının geçmesinin etkili olduğu söylenebilir ($p=,009<,05$).

Okul türü değişkeni açısından “İslam düşüncesindeki görüş ayrılıkları” seçeneğini Anadolu Lisesi % 41,9, Fen Lisesi % 15,6, Sosyal Bilimler Lisesi % 28,2, Sağlık Meslek Lisesi % 54,8, Endüstri Meslek Lisesi % 42,9, Ticaret Meslek Lisesi % 43,8 ve Güzel Sanatlar Lisesi ise % 42,3 oranında işaretlemiştir. “İslam dininin yorumlanma ve anlaşılma ekolleridir” seçeneğini Anadolu Lisesi % 48,4, Fen Lisesi % 67,8, Sosyal Bilimler Lisesi % 65,9, Sağlık Meslek Lisesi % 37,4, Endüstri Meslek Lisesi % 16,7, Ticaret Meslek Lisesi % 16,3 ve Güzel Sanatlar Lisesi ise % 18,3 oranında işaretlemiştir. “Fikrim yok” seçeneğini ise; Anadolu Lisesi % 8,8, Fen Lisesi % 12,2, Sosyal Bilimler Lisesi % 5,9, Sağlık Meslek Lisesi % 7,8 oranında işaretlemiştir. Endüstri Meslek Lisesi % 25, Ticaret Meslek Lisesi % 29,6 ve Güzel Sanatlar Lisesi % 35,2 oranında işaretlemiştir. Buna göre Anadolu Lisesi, Fen Lisesi ve Sosyal Bilimler Lisesi yüksek oranda mezhep kelimesini İslam dininin yorumlanma ve anlaşılma ekolleridir şeklinde ifade ederken; Sağlık Meslek Lisesi, Endüstri Meslek Lisesi, Ticaret Meslek Lisesi ve Güzel Sanatlar Lisesi İslam düşüncesindeki görüş ayrılıkları şeklinde ifade etmektedir. Fikrim yok seçeneğinin ise Endüstri Meslek Lisesi, Ticaret Meslek Lisesi ve Güzel Sanatlar Lisesi’nde daha fazla işaretlendiği saptanmıştır ($p=,000<,05$).

Anne öğrenim durumu değişkeni açısından “İslam düşüncesindeki görüş ayrılıkları” seçeneğini anne öğrenim durumu ilkokula gitmemiş olan % 42,9, ilkokul olan % 44,4, ortaokul olan % 40,3, lise olan % 36,9, üniversite olan % 29,7 ve lisansüstü olan % 41,2 oranında işaretlemiştir. “İslam dininin yorumlanma ve anlaşılma ekolleridir” seçeneğini ise; anne öğrenim durumu ilkokula gitmemiş olan % 28,6, ilkokul olan % 31,5, ortaokul olan % 35,3, lise olan % 48,4, üniversite % 54,9 ve lisansüstü olan % 41,2 oranında işaretlemiştir. Bunun yanında anne öğrenim durumu ilkokula gitmemiş olan öğrenciler diğer öğrencilere göre % 25 gibi yüksek bir oranda fikrim yok seçeneğini de tercih etmişlerdir ($p=,003<,05$).

Baba öğrenim durumu değişkeni açısından İslam düşüncesindeki görüş ayrılıkları seçeneğini baba öğrenim durumu ilkokula gitmemiş olan % 25, ilkokul olan % 45,5, ortaokul olan % 49,5, lise olan % 36,3, üniversite olan % 33,7 ve lisansüstü olan % 26,3 oranında işaretlemiştir. İslam dininin yorumlanma ve anlaşılma ekolleridir seçeneğini ise; baba öğrenim durumu ilkokula gitmemiş olan % 12,5, ilkokul olan % 27,7, ortaokul olan % 29,5, lise olan % 44,5, üniversite olan % 51,3 ve lisansüstü olan % 50 oranında işaretlemiştir.

Bunun yanında baba öğrenim durumu ilkokula gitmemiş olan öğrencilerin yarısı fikrim yok seçeneğini tercih etmişlerdir ($p=,000<,05$).

Ailelerin çocuklarının dini bilgi almasını isteme durumu değişkeni açısından ailelerinin dini bilgi almasını isteyeceğini düşünen öğrencilerin % 40,7'si ve bilmiyorum diyen öğrencilerin % 39,4'ü mezhep kelimesini İslam düşüncesindeki görüş ayrılıkları olarak tanımlarken, hayır istemez diyen öğrencilerin % 36'sı fikrim yok seçeneğini tercih etmiştir ($p=,003<,05$).

DKAB dersi dışında dini bilgi alma durumu değişkeni açısından baktığımızda daha önce dini bilgi alan öğrenciler % 39,8'i İslam düşüncesindeki görüş ayrılıkları, % 40,5'i İslam dininin yorumlanma ve anlaşılma ekolleridir ve % 15,3'ü fikrim yok seçeneğini işaretlemiştir. Daha önce dini bilgi almayan öğrencilerin ise; % 45,1'i İslam düşüncesindeki görüş ayrılıkları, % 20,9'u İslam dininin yorumlanma ve anlaşılma ekolleri ve % 28,6'sı fikrim yok seçeneğini işaretlemiştir. Buna göre DKAB dersi dışında dini bilgi almayan öğrencilerin daha yüksek oranda fikrim yok seçeneğini tercih ettiği görülmektedir ($p=,000<,05$).

DKAB dersi başarı durumu değişkeni açısından İslam düşüncesindeki görüş ayrılıkları seçeneğini başarı durumunu çok iyi şekilde tanımlayan öğrenciler % 43, iyi şekilde tanımlayan öğrenciler % 39,7, orta şekilde tanımlayan öğrenciler % 30,7 ve zayıf şekilde tanımlayan öğrenciler % 40 oranında işaretlemiştir. Mezhep kelimesinin İslam dininin yorumlanma ve anlaşılma ekolleri olduğunu düşünen öğrencilerin başarı durumuna göre oranı; çok iyi % 42,1, iyi % 39,2, orta % 25,2 ve başarı durumunu zayıf olarak tanımlayan öğrencilerde % 6,7'dir. Dinin diğer adı olduğunu düşünen öğrencilerin oranı; çok iyi % 2,9, iyi % 4,5, orta % 11,9 ve zayıf % 6,7'dir. Fikrim yok seçeneğini ise; çok iyi % 12, iyi % 16,6, orta % 31,7 ve zayıf % 46,7 oranında işaretlemiştir. Buna göre başarı durumu düştükçe öğrencilerin fikrim yok seçeneğini daha yüksek oranda tercih ettikleri görülmektedir ($P=,000<,05$).

Tablo 16. "Size Göre Tarikat Kelimesi Neyi İfade Eder? Sorusuna Dair Bulgular

	Kız		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Kendine özgü bir tarzda insanı hakikate ulaştırmaya çalışan yoldur	151	15,8	107	11,2	258	27
İnsanların dini inanç ve duygularını canlı tutmaya çalışan akımdır	74	7,7	91	9,5	165	17,3
İslam'ın bozulmuş tasavvufi yorumudur	97	10,1	55	5,8	152	15,9
Fikrim yok	228	23,8	153	16	381	39,9
Toplam	550	57,5	406	42,5	956	100

Öğrencilere “Size göre tarikat kelimesi neyi ifade eder?” sorusu sorulmuş ve yalnızca bir seçeneği işaretlemeleri istenmiştir. Buna göre Tablo 16’da görüldüğü gibi kız öğrencilerin % 15,8’i ve erkek öğrencilerin % 11,2’si “kendine özgü bir tarzda insanı hakikate ulaştırmaya çalışan yol” seçeneğini; kız öğrencilerin % 7,7’si ve erkek öğrencilerin % 9,5’i “insanların dini inanç ve duygularını canlı tutmaya çalışan akım” seçeneğini, kız öğrencilerin % 10,1’i ve erkek öğrencilerin % 5,8’i “İslam’ın bozulmuş tasavvufi yorumu” seçeneğini ve son olarak kız öğrencilerin % 23,8’i ve erkek öğrencilerin % 16’sı “fikrim yok” seçeneğini işaretlemişlerdir. Buna göre erkek öğrencilere göre kız öğrencilerin daha yüksek oranda fikrim yok seçeneğini işaretlediği görülmektedir.

Tüm öğrencilerin yanıtları birlikte değerlendirildiğinde; öğrencilerin % 27’si tarikat kavramını “kendine özgü bir tarzda insanı hakikate ulaştırmaya çalışan yol” seçeneğini, % 17,3’ü “insanların dini inanç ve duygularını canlı tutmaya çalışan akım” seçeneğini, % 15,9’u “İslam’ın bozulmuş tasavvufi yorumu” seçeneğini ve % 39,9’u fikrim yok seçeneğini işaretlemiştir. Buna göre öğrenciler bu konuda daha çok fikrim yok seçeneğini işaretlemişlerdir. Bunda müfredatta tarikat konusunun yalnızca 12. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitabında geçmesinin ve içerikte bu konuda yeterli düzeyde bilgi yer almamasının etkili olduğu düşünülebilir.

Öğrencilerin “Size göre tarikat kelimesi neyi ifade eder?” sorusuna verdikleri yanıtlar çeşitli değişkenler açısından incelendiğinde yanıtların cinsiyet, sınıf seviyesi, okul türü, anne dindarlık durumu, ailelerin çocuklarının dini bilgi almasını isteme durumu, seçmeli din dersi alma durumu, DKAB dersi dışında dini bilgi alma durumu ve DKAB dersi başarı durumu değişkenlerine göre anlamlı şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkeni açısından kız öğrencilerin % 27,5’i ve erkek öğrencilerin % 26,4’ü “kendine özgü bir tarzda insanı hakikate ulaştırmaya çalışan yol” seçeneğini, yine kız öğrencilerin % 41,5’i ve erkek öğrencilerin % 37,7’si “fikrim yoktur” seçeneğini işaretlemiştir. Kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha yüksek oranda fikrim yoktur seçeneğini işaretlediği saptanmıştır. Buna göre kız ve erkek öğrencilerin yanıtları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p=,003<,05$).

Sınıf değişkeni açısından 9. sınıflar % 20,7, 10. sınıflar % 26,9, 11. sınıflar % 30,5 ve 12. sınıflar % 31,5 oranında “kendine özgü bir tarzda insanı hakikate ulaştırmaya çalışan yol” seçeneğini işaretlemiştir. “fikrim yok” seçeneğini ise; 9. sınıflar % 53,6, 10. sınıflar % 38,9, 11. sınıflar % 33,7 ve 12. sınıflar % 29,5 oranında işaretlemiştir. 12. sınıfların “fikrim yok” seçeneğini diğer sınıf seviyelerine göre daha az tercih ettiği saptanmıştır. Bunun sebebi tarikat kavramının yalnızca 12. sınıf DKAB öğrenim programında geçmesi ile izah edilebilir ($p=,000<,05$).

Okul türü değişkeni açısından Anadolu Lisesi % 37,3, Fen Lisesi % 30, Sosyal Bilimler Lisesi % 28,2, Sağlık Meslek Lisesi % 34,8, Endüstri Meslek Lisesi

% 41,7, Ticaret Meslek Lisesi % 48,3 ve Güzel Sanatlar Lisesi % 59,2 oranında “fikrim yok” seçeneğini işaretlemiştir. Tüm okul türlerinde “fikrim yok” seçeneği yüksek oranda belirtilmiş olmakla birlikte özellikle Güzel Sanatlar Lisesi’nde öğrencilerin yarısından fazlasının bu konuda fikri olmadığını ifade etmiş olmaları dikkat çekicidir ($p=,000<,05$).

Anne dindarlık durumu değişkeni açısından anne dindarlık durumunu çok dindar olarak tanımlayan öğrenciler % 39,6, dindar olarak tanımlayan öğrenciler % 39,2, az dindar olarak algılayan öğrenciler % 42,7 ve dindar değil olarak tanımlayan öğrenciler % 48 oranında fikrim yok seçeneğini işaretlemiştir. Buna göre anne dindarlık durumu azaldıkça öğrencilerin tarikat kavramı ile ilgili bilgilerinin de azaldığı anlaşılmaktadır ($p=,023<,05$).

Ailelerin çocuklarının dini bilgi almasını isteme durumu değişkeni açısından ailelerinin dini bilgi almasını isteyeceğini düşünen öğrencilerin % 38,9’u fikrim yok ve % 28,3’ü kendine özgü bir yolda insanı hakikate ulaştırmaya çalışan yoldur derken; hayır istemez diyen öğrencilerin % 32’si fikrim yok ve % 28’i İslam’ın bozulmuş tasavvufi yorumudur; bilmiyorum diyen öğrencilerin ise; % 49’u fikrim yok ve % 22,1’i tarikat kelimesini İslam’ın bozulmuş tasavvufi yorumudur şeklinde tanımlamıştır. Böylece ailelerin çocuklarının dini bilgi almasını isteme durumu değişkenine göre öğrencilerin önemli bir çoğunluğunun bu konuda fikir sahibi olmadığı görülmektedir ($p=,010<,05$).

Seçmeli din dersi alma durumu değişkeni açısından seçmeli din dersi alan öğrenciler % 28,3 oranında “insanı hakikate ulaştırmaya çalışan yol”, % 17,6 oranında “dini inanç ve tutumları canlı tutmaya çalışan akım”, % 13,8 oranında “İslam’ın bozulmuş tasavvufi yorumu” ve % 40,2 oranında “fikrim yok” seçeneğini işaretlemiştir. Seçmeli din dersi almamış öğrenciler ise; % 23,7 oranında “insanı hakikate ulaştırmaya çalışan yol”, % 16,3 oranında “dini inanç ve tutumları canlı tutmaya çalışan akım”, % 21,1 oranında “İslam’ın bozulmuş tasavvufi yorumu” ve % 38,9 oranında fikrim yok seçeneğini işaretlemiştir. Buna göre seçmeli din dersi alan öğrencilerin almayan öğrencilere göre daha yüksek oranda fikrim yok seçeneğini tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca seçmeli din dersi almayan öğrencilerin bu dersleri alan öğrencilere nazaran daha yüksek oranda tarikat kavramını “İslam’ın bozulmuş tasavvufi yorumu” şeklinde değerlendirmeleri dikkat çeken bir diğer sonuçtur ($p=,042<,05$).

DKAB dersi dışında dini bilgi alma durumu değişkeni açısından, DKAB dışında dini bilgi alan öğrenciler % 39 oranında “fikrim yok” seçeneğini işaretlerken DKAB dışında dini bilgi almayan öğrenciler % 48,4 oranında işaretlemiştir. Bunun dışında daha önce dini bilgi alan öğrencilerin % 27,3’ü ve daha önce dini bilgi almayan öğrencilerin % 24,2’si “insanı hakikate ulaştırmaya çalışan yol” seçeneğini tercih ederek en yüksek oranda tarikat kavra-

manı bu şekilde tanımlamıştır. Buna göre daha önce dini bilgi alan öğrencilerin diğer öğrencilere göre daha fazla fikir sahibi olduğu görülmektedir ($p=,038<,05$).

DKAB dersi başarı durumu değişkeni açısından başarı durumunu çok iyi olarak tanımlayan öğrenciler % 34,8, iyi olarak tanımlayan öğrenciler % 40,7, orta olarak tanımlayan öğrenciler % 54,5 ve zayıf olarak tanımlayan öğrenciler % 66,7 oranında fikrim yok seçeneğini işaretlemiştir. Buna göre başarı durumu yüksek öğrencilerin tarikat kavramı ile ilgili daha fazla fikir sahibi olduğu saptanmıştır. Başarı durumu düştükçe öğrencilerin fikrim yok seçeneğini daha fazla tercih ettiği görülmektedir ($p=,012<,05$).

Değerlendirme ve Sonuç

Dünyada farklı inanç ve düşünceye sahip insanları bir arada yaşamaya yönelik sebepler ve gelişmeler, çoğulculuk anlayışı doğrultusunda sosyal, kültürel, siyasal, eğitim ve benzeri birçok alanda çeşitli düzenlemeleri gerekli kılmıştır. Türkiye’de de özellikle 2000 yılından sonra uygulamaya konulan DKAB öğretim programlarında gerek İslam dışındaki diğer dinlerin ve gerekse İslam içindeki yorum farklılıklarının öğretimine daha çoğulcu bir perspektifle yer verilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda DKAB öğretim programlarının mezhepler üstü olarak belirlenen dinbilimsel yaklaşımı gereği dini ve mezhepsel farklılıkların saygı ve anlayışla karşılanarak bir zenginlik olarak görülmesine, bu tür farklılıkların dinle özdeşleştirilmemesine özel önem verildiği anlaşılmaktadır. Öğretim programlarında İslam düşüncesindeki yorumların öğretimine yer verilmesi önemli olmakla birlikte öğrencilerin bu konular kapsamında neler düşündüklerine yönelik araştırma ve önerilerin program geliştirme süreçlerine önemli katkılarının olacağı açıktır. Bu kapsamda Sakarya ili merkez ilçelerinde lise öğrencilerinin İslam düşüncesindeki yorumlara ilişkin bilgi ve düşüncelerini tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmadan elde edilen bulgular ışığında şu hususlar zikredilebilir:

Araştırma sonuçlarına göre; İslam düşüncesindeki yorum farklılıklarının niçin öğretilmesi gerektiği konusunda lise öğrencileri en çok farklı mezhep ve tasavvufi yorumları benimseyenleri daha iyi anlamamıza ve hoşgörülü olmamıza katkı sağlayacağı düşüncesinde oldukları anlaşılmaktadır. Bu sonuç, çoğulcu ve çok kültürlü toplumlarda din öğretiminin yapılmasına yönelik temel hedefler ile uyushmaktadır. Bu yönüyle öğrencilerin bir din içindeki farklı yorumların öğretimine yönelik olumlu tutumlara sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Araştırmadan elde edilen veriler ışığında lise öğrencilerinin mezhepler ve tasavvufi yorumlar hakkındaki bilgi düzeylerinin az olduğu görülmektedir. İstatistiklere bakıldığında öğrencilerin yarıya yakını (% 47,1) itikadi mezhep-

ler konusunda bilgilerinin “yetersiz”, üçte biri (% 35,8) “kısmen yeterli” bulmaktadırlar. Fıkhi mezhepler hakkında öğrencilerin yarıya yakını (% 46,8) bilgilerinin “kısmen yeterli” bulurken, üçte biri (% 32,5) yeterli gördüklerini ifade etmişlerdir. Tasavvufi yorumlar konusunda ise öğrencilerin yarıya yakını (% 44,9) bilgilerinin “kısmen yeterli” bulurken, üçte biri (% 35,9) “yetersiz” görmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda öğrencilerin İslam düşüncesindeki yorum farklılıkları konusundaki bilgilerinin kısmen yeterli ve yetersiz boyutlarında yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

Sınıf düzeyi açısından bakıldığında itikadi mezhepler konusunda 12. sınıf öğrencileri bilgilerinin kısmen yeterli görürken, diğer sınıflar bilgilerinin yetersiz görmektedirler. Fıkhi mezhepler konusunda ise tüm sınıflar düzeyinde öğrenciler bilgilerinin kısmen yeterli bulduklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin bu konuda daha fazla bilgi sahibi olmalarını, ibadet, muamelat gibi fıkhi konularla gündelik hayatlarında pratik olarak daha fazla muhatap olmaları ile açıklamak mümkündür. Tasavvufi yorumlar konusunda da 12. sınıf öğrencileri diğer sınıflara göre kendilerini daha yüksek oranda kısmen yeterli gördüklerini belirtmişlerdir. Bilgilerini diğer sınıflara göre daha yüksek oranda kısmen yeterli görmelerinde tasavvufi yorumlar konusunun 12. sınıf DKAB öğretim programında yer almasının etkili olduğu söylenebilir.

Okul türü değişkeni açısından bakıldığında itikadi mezhepler konusunda sırasıyla sosyal bilimler lisesi (% 71,8), fen lisesi (% 60), sağlık meslek lisesi (% 51,3), Anadolu lisesi ve ticaret meslek lisesi (% 42,9), güzel sanatlar lisesi (% 43,7) ve endüstri meslek lisesi (% 31) öğrencileri bilgilerinin yetersiz bulduklarını belirtmişlerdir. Bu verilere göre özellikle akademik başarısı yüksek olan öğrencilerin öğrenimlerine devam ettikleri sosyal bilimler lisesi ve fen lisesindeki öğrencilerin itikadi mezhepler konusunda diğer lise türlerine göre kendilerini daha yetersiz görmeleri oldukça dikkat çekici bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Fıkhi mezhepler konusunda ise lise öğrencilerinin itikadi mezheplere göre daha fazla bilgi sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Okul türü açısından oranlara bakıldığında öğrencilerin fıkhi mezhepler konusunda kendilerini daha çok kısmen yeterli gördükleri tespit edilmiştir. Buna göre fıkhi mezhepler konusunda kendilerini kısmen yeterli gören okul türleri sırasıyla güzel sanatlar lisesi (% 57,7), Sağlık Meslek Lisesi (% 55,7), Ticaret Meslek Lisesi (% 50,7), Endüstri Meslek Lisesi (% 45,2), Fen Lisesi (% 43,3), Anadolu Lisesi (% 43,2), sosyal bilimler lisesi (% 34,1) öğrencilerinden oluşmaktadır. Fıkhi mezhepler konusunda da fen lisesi ve sosyal bilimler lisesi öğrencilerinin diğer okul türlerine göre kısmen yeterli olma oranları daha düşük gözükmektedir. Tasavvufi yorumlar konusunda ise okul türü açısından anlamlı bir farklılık ise tespit edilmemiştir.

Lise öğrencilerinin mezhepler ve tasavvufi yorumlarla ilgili en çok (% 32,8) mezhep ve tasavvufi yorumların nasıl ortaya çıktığı ve sistemleştiğini merak

ettikleri tespit edilmiştir. Bunu sırasıyla mezhep ve tasavvufi yorumların ibadet, zikir vb. uygulamaları (% 23), mezhep ve tasavvufi yorumların toplum üzerindeki etkileri (% 21,8), mezhep ve tasavvufi yorumların benzer ve farklı yönleri (% 14,9), mezhep ve tasavvufi yorumların İslam coğrafyasındaki dağılımı (% 7,5) konuları oluşturmaktadır.

DKAB öğretim programında din anlayışındaki farklılıkların kurumsallaşması sonucu ortaya çıkan mezhep ve tasavvufi yorumlarla ilgili olarak; bunların birer insani oluşumlar olduğu ve dinle özdeşleştirilemeyeceği üzerinde durulmuştur. Bunun yanında mezhep ve tasavvufi yorumlar birer kültürel zenginlik ve dinde çoğulculuk olarak görülmektedir. Öğrencilerin mezhep ve tasavvufi yorumlarla ilgili en çok merak ettiği konuların programda yer verilme durumuna baktığımızda; öğretim programı ve kitaplarda daha çok mezhep ve tasavvufi yorumların ortaya çıkış sebepleri ve sistemleşme süreçleri yer almaktadır. Bunun yanında yorum farklılıklarının ortak yönleri de özellikle belirtilmiştir. Fakat mezhep ve tasavvufi yorumlarla ilgili ibadet ve zikir vb. uygulamalarla ilgili hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Aynı zamanda mezhep ve tasavvufi yorumların birer zenginlik olduğu belirtilirken, bunların topluma nasıl yansıdığı ve etkileri de program ve ders kitaplarında yer almamaktadır.

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin önemli bir kısmının (% 19,4) tasavvuf kavramı konusunda fikir sahibi olmadıkları tespit edilmiştir. Bunun yanında tasavvuf kavramı hakkında daha çok güzel ahlak (% 18,3), Allah aşkı (% 11,8), Allah'ı ve insanları sevmek, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak (% 16,3), Kişiyi Allah'a götüren yol (% 8,8), İslam'ın bozulmuş hali (% 1) gibi tanımlamalar ön plana çıkmıştır. Öğrencilerin tasavvuf kavramı konusunda fikir sahibi olmadıklarını belirtmelerinde bu kapsamdaki konuların sadece 12. sınıfta yer almasının etkisinin olabileceği söylenebilir. Birçok seçenek içinden öğrencilerin daha çok "fikrim yok" seçeneğini işaretlemiş olmaları program geliştirme çalışmaları açısından dikkate değer bir sonuç olarak zikredilebilir.

Araştırmada mezhep kavramıyla ilgili olarak; öğrencilerin % 40,3'ü İslam düşüncesindeki görüş ayrılıkları, % 38,6'sı İslam dininin yorumlanma ve anlaşılma ekolleri, % 4,6'sı dinin diğer adı ve % 16,5'i fikrim yoktur seçeneğini işaretlemiştir. Buna göre öğrencilerin büyük çoğunluğunun mezhep kavramını görüş ayrılıkları ve İslam dininin anlaşılma ve yorumlanma ekolleri olarak algıladıkları saptanmıştır. Öğrencilerin mezhep kavramını daha çok İslam düşüncesindeki görüş ayrılıkları olarak algılamaları bu tür din anlayışlarının birleştirici boyutundan ziyade farklılıkları ifade eden boyutuna işaret etmektedir ki, özellikle program geliştirme çalışmalarında ve ders kitaplarında mezheplerin birleştirici boyutuna vurgu yapılmasına yönelik bir tespit olarak değerlendirilebilir.

Tarikat kavramı ile ilgili olarak; öğrencilerin % 27'si “kendine özgü bir tarzda insanı hakikate ulaştırmaya çalışan yol” seçeneğini, % 17,3'ü “insanların dini inanç ve duygularını canlı tutmaya çalışan akım” seçeneğini, % 15,9'u “İslam'ın bozulmuş tasavvufi yorumu” seçeneğini ve % 39,9'u “fikrim yok” seçeneğini işaretlemişlerdir. Bu veriler, öğrencilerin önemli bir kısmının tarikat kavramı konusunda fikir sahibi olmadığını göstermektedir. Bunda tasavvufi yorumlar kapsamındaki konuların 12. sınıf düzeyinde yer almasının etkisinden bahsedilebilir. Bununla birlikte özellikle toplumda doğru bir din anlayışının oluşmasına katkı anlamında bu tür kavramlara ve oluşumlara dair öğrencilerin sağlıklı ve doğru bilgilerle donatılması önemli bir nokta olarak belirtilmelidir.

Bu sonuçlar doğrultusunda program geliştirme ve ders kitabı yazım süreçlerinde İslam düşüncesindeki yorum farklılıklarının birer zenginlik olduğu ve bir ayrışma sebebi olmaması gerektiğine yönelik içeriğin daha kapsamlı hale getirilmesinin önemli kazanımlar sağlayacağı söylenebilir. Bununla birlikte tasavvuf, tarikat ve mezhep kavramları konusunda yeterli ve doğru bir anlayış geliştirebilmek için ders kitaplarındaki içerik genişletilmeli, İslam düşüncesindeki yorumların birey ve toplum üzerindeki etkileri konusunda öğrencileri aydınlatıcı bilgiler sunulmalıdır. Ayrıca İslam düşüncesindeki yorumların tarihsel boyutları yanında günümüzdeki durumları konusunda da güncel bir içeriğe yer verilmelidir.

Kaynakça

- Altaş, Nurullah. “Türkiye’de Örgün Öğretimde Dinin Yeri (1924-1980 Arası Din Öğretimi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme)”. *Marife* 2/1 (2002): 219-229.
- Altaş, Nurullah. “Türkiye’de Zorunlu Din Öğretimini Yapılandıran Süreç, Hedefler ve Yeni Yöntem Arayışları (1980-2001)”. *Dini Araştırmalar*, 4/12 (2002): 145-168.
- Cresswell, John. W. *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. Trc. Selçuk Beşir Demir. Ankara: Eğiten Kitap, 2016.
- Doğan, Recai. “1980’e Kadar Türkiye’de Din Öğretimi Program Anlayışları”. *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışlar Uluslararası Sempozyumu (28-30 Mart 2001)*. 611-646. Ankara: MEB Yayınları, 2004.
- Kaymakcan, Recep. “Türkiye’de Din Eğitimi Politikaları Üzerine Düşünceler”. *EKEV Akademi Dergisi* 11/27 (2006): 21-36.
- Kaymakcan, Recep. “Türkiye’de Din Eğitimi Çoğulculuk ve Yapılandırmacılık: Yeni Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı Bağlamında Bir Değerlendirme”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* 7/1 (2007): 181-210.
- Milli Eğitim Bakanlığı. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Ankara: Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2010.
- Milli Eğitim Bakanlığı. *İlköğretim DKAB Öğretim Programları ve Bir Uygulama Örneği (Ankara Modeli)*. İstanbul: MEB, 2001.

- Milli Eğitim Bakanlığı. *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11, 12. sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2010.
- Milli Eğitim Bakanlığı. *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11, 12. sınıflar) Öğretim Programı*, Ankara: Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2010.
- OSCE. Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). *The Toledo Guiding Principles on Teaching about Religion and Beliefs in Public Schools*. Warsaw: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. 2007.
- Yürük, Tuğrul. *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2011.

**Views of High School Students on the Concepts of Interpretation
Diversities within Islamic Thoughts
(Extended Abstract)**

Mahmut ZENGİN**
Yeliz ALTUNTAŞ***

There are some new quests and regulations both in general and religious education to facilitate living together in societies, which contain various religious and ethnic components. A positive opinion, which is intended to provide religious education within the school system based on pedagogical and scientific criteria and more pluralistic way, has been gaining momentum worldwide and teaching of various religions and diverse interpretations within a religion is encouraged.

In the Republic of Turkey, prior to 1982, a confessional religious education approach was preferred in the curriculums and textbooks regarding the teaching of other religions and also different interpretations within Islamic thought, and on this basis, an Islam-centered perspective dominated in the determination of objectives and aims of religious education. In 1982, after religious education became compulsory subject, and its name changed to Religious Culture and Ethics Knowledge, a new approach was adopted in terms of aim and content but Islam-centered approach continued to be predominant in textbooks and curriculums until the 2000's to some extent. In the curricula and textbooks prepared after 2000, it was stressed that Quran-centered approach was adopted instead of traditional catechism (İlmihal) centered approach and it was claimed that contemporary developments in the field of education and diverse interpretations within Islam were also considered. In the curricula and textbooks prepared after 2005, a more pluralistic approach was adopted regarding the teaching of religions, faiths and interpretations in Islamic thought.

** Assoc. Prof. Dr., Sakarya University Faculty of Theology Primary Religious Culture and Ethical Knowledge Education Department (zengin@sakarya.edu.tr).

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9042-7379>

*** MA Student, Sakarya University Institute of Social Sciences Department of Philosophy and Religious Studies (yelizmuslu@hotmail.com). ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1248-161X>

DOI: <http://dx.doi.org/10.17335/sakaifd.414368>

Geliş T. / Received Date: 11/04/2018

Kabul T. / Accepted Date: 18/10/2018

It is of great importance to explore how different interpretations within Islamic taught is presented in the curricula and how the students see the teaching of these different interpretations. In this study, how diverse interpretations within Islamic thought are presented in Religious Culture and Ethics Knowledge courses is explored and then the opinions of high school students about concepts like sect, sufi path and sufism are investigated. In this context, a questionnaire was applied to 956 students at 10 high schools chosen from the central districts of Sakarya province, the obtained data were input to SPSS program and it was analyzed whether the results produced a meaningful statistical difference depending on factors like gender, school type, parents' education status and other variables.

According to the survey results; regarding the question why diverse interpretations within Islamic thought should be taught, students indicated that it would contribute most to better understanding and tolerance. This finding corresponds with the basic purposes intended to give religious education in plural and multicultural societies. From this aspect, it is understood that students have positive attitude toward the teaching of diverse interpretations within Islam.

Moreover, it is found that students have little knowledge about different interpretations of faith, Islamic jurisprudence, and mysticism in Islamic thought and their knowledge concentrated mostly over "partially sufficient" or "insufficient" levels. When the issues that students were most curious about were analyzed, it was concluded that they wondered most about how sects and sufi interpretations emerged and became systemized (32,8 %). This option was followed by worship, invocation (dhikr) and other practices of sects and sufi interpretations (23 %), their effects on the society (21,8 %), similar and different aspects of sect and sufi interpretations (14,9 %) and their distribution in the overall Islamic world (% 7,5).

When the curricula and textbooks are analyzed from the aspect of issues that students were most curious about; rather the reasons for emergence of sects and sufi interpretations and their systematization procedures are covered and in addition, common sides of these interpretation diversities are also mentioned. However, there is not enough knowledge about practices such as worship and invocation (dhikr). At the same time, while it is indicated that sects and mystic interpretations are enrichment, the reflections and influences of these on the society are not included in curriculum and textbooks.

Within the scope of the views of students on diverse interpretations within Islamic thought; when their level of knowledge regarding concepts of sect (madhab), sufi path (tariqat) and sufism (tasavvuf) is analyzed, a major part of the students who participating in the survey marked "I have no idea" choice (19,4 %). Nevertheless, the students described the concept of sufism rather

by good morality (18,3 %), love of Allah (11,8 %), loving Allah and mankind and gaining the gratification of Allah (16,3 %), the path that leads the individual to Allah (8,8 %) and distorted situation of Islam (1 %).

With respect to the concept of sect; 40,3 % of the students marked divergences in Islamic thought, 38,6 % marked interpretation and comprehension schools of Islam, 4,6 % marked the other name of the religion while 16,5 % of them marked "I have no idea". According to this result, it is understood that major part of the students perceived the concept of sect as divergences in Islamic thought and comprehension and interpretation schools of Islam. The perception of the concept of sect by students as divergences in Islamic thought points out the divergence dimension of the religion rather than its unifying side and especially, it should be emphasized on the uniting aspect of sects more in the textbooks and curriculum development.

In regards to the concept of sufi path; students mostly marked "I have no idea" (39,9 %) choice. It could be inferred that the teaching of subjects regarding mystic interpretations are included in the curriculum only in the 12th grade and therefore students had no opinion about it. Respectively, the students described the sufi path as "the path which attempts to deliver a person to the truth in a specific way" at a rate of 27 %, "a movement which attempts to keep the religious faiths and emotions of people alive" at a rate of 17,3 % and as "distorted mystic interpretation of Islam" at a rate of 15,9 %.

According to the findings obtained from this survey; it should be emphasized more in the process of curriculum development and writing textbooks that interpretation diversities in Islamic thought are enrichments and it is suggested that the content of the textbooks should be enlarged in a way for the students to develop sufficient and accurate understanding about the concepts of sufism, sufi path and sect.